

С. В. Степаненко,

к.держ.упр., доцент кафедри економічної теорії НУДПСУ,
докторант Інституту проблем державного управління
та місцевого самоврядування НАДУ, м. Київ

ПЕРЕДУМОВИ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Здійснено аналіз тенденцій розвитку економічної функції в період переходу до ринкових відносин, а також поєднання адміністративних та економічних методів управління економічними процесами.

Ключові слова: державне регулювання, економічні процеси, відтворення, розвиток, адміністративні та економічні методи.

Економіка України переважну частину ХХ ст. розвивалась як економічна система централізовано-планового типу. Починаючи з 1990-х рр. вона трансформується в напрямі ринкової економіки. Трансформаційні змін від директивної економіки до ринкової від абсолютної державної власності на засоби й знаряддя виробництва до приватної передбачає співіснування методів ринкового й державного регулювання. В умовах формування ринкової економіки кардинально змінюється роль держави в економічних відносинах. Сьогодні, коли відмирає всеосяжне централізоване планування, роль держави зводиться до виконання таких функцій, як:

– здійснення законодавчого регулювання основ економічної, господарської діяльності;

– контроль за дотриманням встановлених законом правил економічної та господарської діяльності, захист відносин, що виникають у зв'язку з цими правилами, та прав їх учасників;

– забезпечення соціальної спрямованості економіки.

Дослідження проблем впливу держави на сферу економічних відносин є потребою як наукової, так і практичної діяльності. Сучасний розвиток науки характеризується посиленою увагою науковців до трансформації економічної форми організації суспільних відносин та з'ясування ролі держави в цьому процесі. Особливо актуальним є дослідження змістовного наповнення поняття

функцій щодо моделей економічного розвитку, які передбачають різні межі функціонального втручання держави в економічні процеси.

Аналізу проблем змісту соціально орієнтованої економіки та визначення умов і важелів ефективного державного регулювання економіки в ринкових відносинах присвячені праці вчених-економістів А. Гальчинського, В. Гейця, М. Долішного, С. Мочерного, Л. Мендельсона, У. Мітчелла та ін.

Державне регулювання економічними процесами зумовлюється самою сутністю держави як інституту, покликаного відображати загальну волю та інтереси більшості населення. Трансформаційні зміни в економіці вимагають від держави нових підходів, методів та інструментів регулювання економіки. Для забезпечення гармонізації національної та глобальної економіки держава вже тепер повинна розробити стратегію ефективного входження України у глобальний світ, яка має базуватися на поєднанні принципів відкритості економіки із захистом внутрішнього ринку, аналізі державних, регіональних та галузевих концепцій і програм соціально-економічного розвитку в поєднанні із загальною ситуацією на світовому ринку та перспективами інтеграції України у світову економіку.

Ефективність виконання державою своїх економічних функцій залежить від сукупності об'єктивних і суб'єктивних факторів. Основними серед них є рівень розвитку економічних відносин, що виступає основою ефективного функціонування держави; розвиток соціальної сфери суспільства; ступінь демократичності політичного життя суспільства.

Економічна теорія накопичила багато підходів до державного регулювання економікою та визначення меж необхідного втручання держави в економічні відносини. Питання навколо параметрів державного втручання в економічні відносини зводяться до питання щодо визначення основних функцій держави в економіці.

Соціалістична держава здійснювала тотальне управління значною кількістю економічних відносин в суспільстві. Внаслідок такої політики відбувся занепад в економіці, що виявився у відсутності реальних стимулів,

зацікавленості людей в результатах своєї праці, існуванні значних обмежень вільної підприємницької діяльності, що призвело до занепаду економічного розвитку.

Найбільш розповсюджену на сьогодні модель основних напрямів управлінської діяльності держави в економічній сфері пропонують відомі американські вчені економісти Макконнелл і Брю. Вони виділяють такі найбільш важливі функції держави в економіці:

1. Забезпечення правової бази і суспільної атмосфери для ефективного функціонування ринкової системи.
2. Захист конкуренції.
3. Перерозподіл прибутків та багатств.
4. Корегування розподілу ресурсів з метою зміни структури національного продукту.

Особливості перехідного періоду розвитку економічних відносин передбачають суттєві зміни у державному регулюванні економічних процесів. Основними напрямками такого впливу є:

- визначення стратегії економічного розвитку держави на тривалу перспективу;
- визначення пріоритетних напрямів економічної діяльності;
- соціалізація економічних процесів;
- визначення верховенства економічних прав особи над інтересами держави і суспільства;
- розвиток ринкових відносин;
- подолання корупції та монополізму в економічній системі суспільства;
- реальне забезпечення рівності існуючих форм власності;
- створення механізмів реалізації і захисту економічних прав громадян;
- забезпечення умов конкуренції та розвитку найбільш важливих сфер економіки;
- врахування зарубіжного досвіду та національних особливостей становлення економічної системи;

– створення законодавчої бази, яка б відповідала об'єктивним умовам розвитку українського суспільства та необхідним економічними доктринами.

Розглядаючи питання про межі втручання держави в економіку та її основні функції, важливо визначити різницю між державою як такою, яка приймає нормативні акти й здійснює адміністративне регулювання, і державою, яка виступає в якості власника деяких галузей господарства або окремих підприємств і безпосередньо здійснює економічну діяльність.

У світовій практиці розвинених держав визначаються дві моделі ринкової економіки, що і зумовлюють особливості державного регулювання. Це ліберальна модель та модель соціально-орієнтованого ринку. Характерні особливості ліберальної моделі засновані на незначному державному втручанні та мінімальній участі держави у вирішенні соціальних проблем. Тоді як соціально-орієнтована економіка навпаки покладає основний важіль управління на державу. Шляхом збільшення питомої ваги державних підприємств, саме держава є основним суб'єктом досягнення соціального компромісу. Складно переоцінити роль держави в сфері економіки. Вона створює умови для економічної діяльності, захищає підприємців від загрози зі сторони монополій, забезпечує потребу суспільства у товарах загального призначення, забезпечує соціальний захист малозабезпечених верств населення, вирішує питання національної безпеки і т.д.

Світовий досвід показує, що економічна кон'юнктура у країнах з ринковою економікою зазнає коливань. Існують чітко виражені економічні цикли. Періодично виникають порушення економічної рівноваги, безробіття та інфляція. Усе це не в змозі подолати саморегулюючий ринковий механізм. Тому держава здійснює функцію стабілізації економічної кон'юнктури, впливаючи на економічну активність через заходи монетарної та фіскальної політики, розробку різного роду програм, спрямованих на регулювання певних сфер економіки. Широко використовуються заходи впливу на грошовий обіг, що дозволяють регулювати грошову масу в обігу і через неї впливати на економічну діяльність. Цій меті слугують і фіскальні заходи – оподаткування,

субсидії і субвенції. Через них регулюється платоспроможний попит суб'єктів економічної діяльності, рівень їх економічної активності. Широко використовується програмування. Суть його в обґрунтуванні програм розвитку як економіки в цілому, так і окремих галузей, в яких визначаються певні цілі та засоби їх досягнення. Такі програми розробляються державними органами і носять рекомендаційний характер. Суб'єкти економічної діяльності використовують їх як важливе джерело інформації про тенденції економічного розвитку.

На думку Л. Мендельсона, циклічність – це щось більше, ніж повторюваність криз, необхідні дві умови: капіталізм повинен досягти такого щабля розвитку, коли кризи вже не тільки можливі, але й неминучі й притому неминучі саме як кризи надвиробництва, – ця умова створюється разом з виникненням механічної промисловості; по-друге, необхідно, щоб ці кризи не були перманентними, тобто щоб вони самі створювали передумови для власного подолання. Процеси створення передумов виходу із кризи видозмінюються з розвитком капіталізму та ринкових відносин.

У. Мітчелл, який глибоко вивчав економічні цикли, розділяє їх на чотири фази: спад, депресія, поживлення, підйом. Початковою фазою економічного циклу завжди є криза. Вона порушує нормальний хід економічного розвитку, а всі наступні фази відновлюють його [3, с. 64].

С. Мочерний сформулював закон циклічного розвитку як такий, що виражає внутрішньо необхідні, постійні істотні зв'язки між періодичним відновленням елементів технологічного способу виробництва в межах різних типів циклічних коливань і відповідних структурних змін інших елементів економічної системи (відносин власності, господарського механізму) і відновленням через певний час на цій основі макроекономічної рівноваги [4].

Оскільки потреби людства безупинно зростають одночасно зі зростанням його чисельності, виникає необхідність зниження питомих витрат енергії, матеріалів, праці, інформації й, відповідно, необхідність удосконалювання технологій, що існують і створення нових. У процесі формування нових

технологічних укладів спостерігаються етапи розвитку, насичення, а потім перехід до нових технологічних укладів з повторенням зазначених етапів. При переходах від одного укладу до іншого з'являється необхідність у нововведеннях – нових технологічних процесах і відповідному встаткуванні, а також нових джерелах енергії, нових методах переробки інформації тощо [5].

Аналіз закордонного досвіду і передової вітчизняної практики показує, що сучасна стратегія й тактика дій найбільш стійких господарських виробничих систем, включаючи макрорівень, обумовлені прагненням перейти на інноваційний тип розвитку. Виробництво і реалізація на ринку інновацій і споживчих товарів, створення для цього адекватної техніко-технологічної основи здійснюється в циклічному відтворювальному режимі. Тобто, для цього організується й повинна постійно підтримуватися взаємодіюча цілісна сукупність відтворювальних процесів.

Відтворювальні процеси являють собою не ланцюжок п'яти послідовних стадій (наука-виробництво-розподіл-обмін-споживання), а більш складне циклічно повторюване утворення, що постійно споживає ресурси і закінчується не просто споживанням, а ще й поновленням низки вихідних передумов, у т.ч.: інвестицій, кадрів, інновацій, для продовження власного і багатьох інших відтворювальних циклів [3, с. 67].

Слід зазначити, що інновації переборюють економічну депресію і є головною умовою до поживлення й підйому світової економіки – це загальна закономірність економічної динаміки. Від того, коли і як буде розроблена й реалізована інвестиційна стратегія технологічного прориву, залежить тривалість і наслідки економічних криз. Тільки на основі передових наукових досліджень і створення високих технологій можна забезпечити подолання економічної відсталості й бідності в багатьох країнах, що розвиваються, і звести до мінімуму наслідки економічних криз.

В усіх сучасних розвинених країнах створені й використовуються потужні соціальні противаги, що стабілізують ринкову економіку. В цьому й виявляються економічні функції держави, її вплив на ринковий механізм

саморегулювання економіки. Розвиток якої був і буде головним завданням держави. В умовах ринкової економіки завдання держави полягає в тому, щоб знайти оптимальні методи та форми державного регулювання економіки, які б забезпечували ринковій економіці максимальну соціальну ефективність.

На основі аналізу тенденцій розвитку економічної функції в період переходу до ринкових відносин можна виділити основні риси, характерні для даної функції на даному етапі розвитку держави, що і складають зміст економічної функції держави: поступове відхилення від тоталітарного регулювання економіки в межах держави; пошук співвідношення державного регулювання економіки та саморегулювання, а також визначення нових меж втручання держави в економіку держави; зростання ролі саморегулювання економікою; визначення оптимального рівня централізації та децентралізації в управлінні економікою; подальше вдосконалення форм непрямого впливу на економіку держави; різке збільшення нових ринкових інститутів; пошук найбільш раціонального поєднання адміністративних та економічних методів управління економічними процесами; вдосконалення економічної політики держави на науковій основі з урахуванням особливостей розвитку держави; вдосконалення правових форм реалізації економічного механізму; врахування інших факторів, що здійснюють прямий вплив на економіку держави.

Розвиток економічної функції сучасної держави тісно пов'язаний з її інвестиційною активністю. Однією з найвагоміших причин стримування переходу української економіки до стадії економічного зростання на засадах структурного та якісного оновлення народного господарства є низька інвестиційна активність. Саме через неї значно прискорюються процеси морального та фізичного старіння матеріально-технічної бази суспільного виробництва, посилюється структурна диспропорційність, знижується ефективність використання економічних ресурсів. Водночас мультиплікаційний механізм, приведений у дію систематичним зменшенням інвестиційних вкладень у національну економіку, прискорює спад виробництва, що у свою чергу розмиває економічну та соціальну базу реформ, скорочує інвестиційний

потенціал та послаблює мотивацію інвестиційної поведінки суб'єктів економічних відносин [2, с. 38].

Тривале збереження та посилення регресивних тенденцій – це сигнал для критичного переосмислення стратегії і тактики реформування, переорієнтації економічної функції держави та посилення уваги до фундаментальних відтворювальних процесів. Перш за все процесів відтворення основного капіталу, які протягом останнього часу вийшли з-під сфери ефективного економічного регулювання, в тому числі й внаслідок недосконалої інвестиційної політики держави.

Здійснення державою економічної функції у сфері інвестування має на меті створення сучасної системи регулювання, яка б підвищила інвестиційну привабливість економіки та забезпечила потужні мотивації нерезидентів щодо вкладення коштів. Особливо ефективним важелем успішного вирішення цього завдання може стати, податкова політика щодо закордонних інвестицій.

З іншого боку, необхідно врахувати, що розвинені країни напрацювали значний досвід податкового стимулювання іноземного інвестування. Система оподаткування побудована таким чином, аби постійно заохочувати інвестора. Не треба також забувати, що збільшення податкового тиску призводить до збільшення надходжень до бюджету тільки до того моменту, поки цей тиск не починає зменшувати саму базу оподаткування.

У процесі регулювання економічних відносин методи державного регулювання тісно переплітаються. У їх поєднанні й створюється найбільш ефективна можливість впливу на різні сторони економічних відносин. В умовах формування ринкової економіки держава традиційно використовує економічні та адміністративні методи впливу, хоча їх співвідношення є різним.

Економічні методи регулювання виявляються у матеріальному стимулюванні діяльності суб'єктів економічних відносин. Адміністративні методи можна визначити як спосіб реалізації публічних економічних інтересів, заснований на владних началах.

Розглядаючи подальше дослідження взаємозв'язку економічних та адміністративних засобів впливу на економіку, слід зазначити, що практично жоден економічний інструмент не може працювати без адміністрування.

Список використаних джерел

1. Экономика / под ред. А. С. Булатова. – М. : БЕК, 1999. – 263 с.
2. *Льяшенко В.* Фінансово-бюджетна система України та шляхи її трансформації / В. Льяшенко // Економіка та держава : між нар. наук.-практ. журн. – 2005. – № 5. – С. 38–42.
3. Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХАРІ НАДУ “Магістр”, 2007. – Вип. 4 (19). – 324 с.
4. *Мочерний С. В.* Економічна теорія : посіб. для студентів вищих навчальних закладів освіти / С. В. Мочерний. – К. : ВЦ “Академія”, 1999. – 592 с.
5. *Рыбакова О. В.* Цикличность инновационного процесса в развитии цементной промышленности / О. В. Рыбакова, И. Д. Дончак, Л. Н. Грикевич // Материалы III Междунар. Кондратьевской конф. / под ред. Ю. В. Яковца. – М., 1998 – С. 92–99.

***Stepanenko S. V.* Предпосылки и необходимость государственного регулирования процессов экономического развития Украины.**

Проанализированы тенденции развития экономической функции в период перехода к рыночным отношениям, а также объединения административных и экономических методов управления экономическими процессами.

Ключевые слова: государственное регулирование, экономический процесс, воспроизводство, развитие, административные и экономические методы.

***Stepanenko S. V.* Background and need for state regulation of economic development of Ukraine.**

The analysis of trends in economic function during the transition to market relations and the combination of administrative and economic methods of management of economic processes.

Key words: state regulation of economic processes, reproduction, development, administrative and economic methods.